

När Folkhögskolan kom till Västerhaninge

Av Lars Grundström, Glimtar 1999

De kommunala beslutsfattarna spelade en aktiv roll för att folkhögskolan skulle förläggas till Västerhaninge. Länets första folkhögskola startades 1879 på Hagby gård i Almunge. 1883 flyttade skolan till Vaddö "vilken för största delen af länet icke vore lämpligt", som man skriver i en av de många utredningar som Landstinget gjort om skolan. Ganska snart efter starten av Vaddö folkhögskola började man diskutera om att starta en folkhögskola för länets södra del. Ett privat initiativ att starta en folkhögskola i Vendelsö 1886 rann ut i sanden.

Blåbandslokalen i Tungelsta där skolan fanns de första åren.

Ett nytt försök att aktualisera folkhögskolefrågan för länets södra del gjordes 1914. I en skrivelse till ordförandena för kommunalstämmorna för kommunerna i länets södra del meddelas att en interimstyrelse för en andra folkhögskola i länet har bildats och man vädjar till länets myndigheter att stödja och bidra till sakens främjande. Skrivelsen är undertecknad Johannes Kjellström för Södra Stockholms läns folkhögskoleförening. I november 1914 kommer en ny skrivelse till kommunalnämnderna från styrelsen för

Stockholms läns föreläsningsförbund där man berättar att man fått frikostiga bidrag till byggnadskostnaderna för en folkhögskola och inbjuder till ett möte 7 januari 1915. Skrivelsen är undertecknad av styrelsen för Stockholms läns föreläsningsförbund. Den första skrivelsen var undertecknad Johannes Kjellström, interimstyrelsen för Södra Stockholms läns folk högskoleförening, som egentligen inte var bildad.

Doktorsvillan i Ribby som byggdes om till skola och verksamheten flyttade hit 1918.

Förfrågan om en folkhögskola

Västerhaninge kommunalstämma sammanträdde på den tiden ungefär en gång i månaden. Vid sammanträdena tog man upp alla aktuella ärenden till behandling. Det kunde röra sig om stora investeringar för kommunen, enkla yttranden eller om någon kommuninvånare behövde litet kläder. Sommaren 1914 kom det en skrivelse till kommunalstämmans ordförande från

interimsstyrelsen för *Södra Stockholms läns folkhögskoleförening* där man bad om stöd för att en folkhögskola skulle upprättas i länets södra del. I november kom en ny skrivelse från Folkhögskoleföreningen där kommunen erbjöds att sända ett ombud till ett sammanträde, den 7 januari 1915, för överläggningar om en folkhögskola.

Inbjudan till sammanträdet om folkhögskolan behandlades vid kommunalstämman i Västerhaninge den 27 december 1914. Stämman utsåg trädgårdsmästare J. F. Jansson, Tungelsta, att företräda kommunen. Men stämman nöjde sig inte bara med att utse ett ombud till sammanträdet. Omgående började man arbeta för att skolan skulle förläggas till kommunen. En delegation från kommunen log kontakt med Aktiebolaget Hem på landet för att utverka mark för en eventuell skola. Redan i januari 1915 fick kommunalstämman ett skriftligt besked från bolaget att man var beredd att skänka en tomt om 1 1/2 tunnland till en folkhögskola på Södertörn. Det här är utomordentligt snabbt handlat av kommunalstämman och visar på hög beredskap och stor kompetens. I inbjudan till sammanträdet talas del om *"frikostiga löften om bidrag till byggnadskostnaderna till folkhögskolan"*. En fråga som är intressant här är om politikerna kände till vem den anonyme givaren var som lovat att bidra till byggnadskostnaderna och om det är någon person som agerar i bakgrunden? Jag vet inte.

1915 behövde Landstinget utöka sina sjukvårdsplatser. Man hade tre lasarett, Serafimerlasarettet, Löwenströmska och Södertälje lasarett.

Landstinget gick ut med en förfrågan till alla kommuner i länet om var de tyckte att det nya lasarettet skulle placeras.

Samtliga kommuner svarade. Flertalet av dem erbjöd också mark om lasarettet placerades i kommunen. Västerhaninge var en av de kommuner som erbjöd fri mark, vatten och avlopp om lasarettet förlades till kommunen. I kommunalstämmans protokoll är det ganska knapphändert beskrivet. Granskar man i stället Landstingets handlingar ser man att Västerhaninge redan har förhandlat med markägarna och erbjuder Landstinget en sjukhustomt nära stationen. Utförligt beskrivs sedan beskaffenheten av tomten, storlek, att den är torr osv. Kommunen hade inga garantier för att få ett lasarett till kommunen, men hade redan ordnat en tomt i händelse av ett positivt besked.

Landstinget köper sedan fastigheten Mörby i Danderyd socken för det nya lasarettets räkning. Kommunens höga beredskap när det gäller en tomt för den blivande folkhögskolan var ingen tillfällighet. Man hade samma höga beredskap för ett eventuellt sjukhus.

Till januarimötet 1915 hade kommunerna i länets södra del inbjudits att sända ombud. Mötet tillsatte en kommitté för att undersöka om det var tillräckligt med en folkhögskola på Vaddö för länet och om det fanns ekonomiska förutsättningar att upprätta en folkhögskola i länets södra del. Kommittén skulle vidare verka för bildande av en folkhögskoleförening och efter fullgjort uppdrag utlysa ett allmänt möte.

Vid möte 26 april, 1915, diskuterade man bildandet av en folkhögskola. *"Skolan skulle bli en verklig folkhögskola, ingen klass- eller fackskola, en medborgarskola som kunde som/u deltagare från alla samhällslager inom länet."* En person som önskade vara anonym hade skänkt 10 000 kronor som en grundplåt till skolan byggnadsfond. Det fanns ingen anledning att skjuta upp frågan mer om en folkhögskola för södra länet och man beslöt att bilda en folkhögskoleförening och valde en styrelse. Uppvaktning av landshövding M. Sahlin och Landstingets ordförande friherre C. J. Beck-Friis gjordes för att informera och få stöd för saken.

Ett generöst erbjudande

Folkhögskoleföreningen sammanträdde ungefär en gång i månaden och fick för sina sammanträden kostnadsfritt låna lokaler i Stadsmissionens hus vid Stortorget i Stockholm. Vid föreningens möte 22 juni 1915 uppstod det en diskussion. Sekreteraren hade begärt 600 kronor för att bestrida expeditionskostnaderna. J. F. Jansson, Tungelsta, tyckte att det var mycket pengar och föreslog att sekreteraren skulle få nöja sig med 400 kronor. Styrelsen beslöt att sekreteraren skulle få sina begärda 600 hundra kronor. Mot beslutet reserverade sig J. F. Jansson vilket var något mycket ovanligt.

Mötet den 27 juli 1915 blev dramatiskt och spännande. I slutet av april hade föreningen sänt ut en förfrågan till 15 kommuner både norr och söder om Stockholm om placeringen av folkhögskolan. Man ”*diskuterade frågan om tillfällig förläggning för skolan i avvaktan på egen förläggning för skolans ändamål avsedda byggnader*”

Till mötet hade Västerhaninge kommun lämnat ett skriftligt erbjudande att därest skolan förlades till Västerhaninge skulle kommunen bidra med 1000 kronor årligen till skolans drift från och med 1 januari 1916 och om skolan redan till hösten kunde starta sin verksamhet skulle man omgående bidra med 500 kronor. Man föredde även ett protokoll från Västerhaninge Blåbandsförenings möte den 17 juli, där det framgick att föreningen var villig att låta folkhögskolan disponera Blåbandsföreningens lokal i Tungelsta under 10 månader, för en hyra av 1000 kronor, värme, ljus och städning. Dessutom hade kommunalstämman i Västerhaninge förhandlat med Aktiebolaget Hem på landet om en fri tomt för folkhögskolan om den förlades till kommunen.

Beslut om erbjudandet hade man fattat vid kommunalstämman 18 juli 1915. Det var ett mycket generöst erbjudande från Västerhaninge. Kommunens totala budget för 1915 var på 25 000 kronor och med det skulle veterinär, barnmorska, fjärdingsman, vaccinator, uppbördsman, skrivbiträde och föreståndarinna för fattigvården avlönas. Dessutom hade kommunen utgifter för föreläsningar, bibliotek, anslag till dispensär, hyra av sjukstuga, pensionsutgifter, tingshusmedel, kost och kläder till hjon i Fattighuset, barns underhåll, hospitalvård, läkararvode samt ränteutgifter på ett sparbankslån. Trots det var kommunalnämnden beredd att stödja folkhögskolan med fyra procent av kommunens budget. Erbjudandet från Västerhaninge överraskade en del ledamöter. Några Sorundabor erbjöd folkhögskoleföreningen fri och lämplig lokal med uppvärmning och städning om skolan förlades till Sorunda, Förslaget avslogs enär det inte var tillräckligt konkret och hade inkommit för sent. Folkhögskoleföreningen antog erbjudandet från Västerhaninge kommun att förlägga skolan till Tungelsta i avvaktan på att skolan erhöll egen lokal.

Ett framsynt beslut

Västerhaninges generösa erbjudande om tillfälliga lokaler och 1000 kronor årligen till driften av skolan överraskade som vi sett Sorundaborna. Västerhaninge hade haft sin strategi klar redan vid årsskiftet för hur man skulle arbeta för att lå skolan placeras i kommunen. Det kan vara intressant att se hur en annan kommun behandlade samma fråga. Jag har tittat på hur Österhaninge kommun svarade på samma inbjudan. Den 6 juli 1915 behandlar kommunalstämman i Österhaninge kommun vid en extra stämma skrivelsen från Interimsstyrelsen för Södra Stockholms folkhögskoleförening. Man svarar ganska kortfattat följande:

”Under överläggningar i frågan, uttalade kommunalstämman den åsikten, att Österhaninge ej var någon lämplig plats för skolan, utan borde denna förläggas invid någon av Nynäsbanans stationer t.ex. vid Vesterhaninge eller Tungelsta.

Jag tror att en orsak kan ha varit att kommunen var påverkad av debatten om den ocentrala placeringen för folkhögskolan på Väddö. Visserligen fanns det en anhalt på Nynäsbanan som hette Österhaninge, nuvarande Handen, men den låg en mil från själva centralorten. Från Österhaninge kyrka var det betydligt närmare till Nynäsbanan att ta vägen över Västerhaninge.

Men hur kunde Västerhaninge kommun ikläda sig så stora förpliktelser för folkhögskolan och skedde det inte på bekostnad av annan service i kommunen?

Jag har tittat särskilt på den här saken och gått igenom kommunalnämndens protokoll för fem år. Det fanns ingen socialnämnd på den här tiden. Alla som behövde hjälp fick vända sig till kommunalnämnden. Vad jag förstår behövde framställan inte vara skriftlig, även om det var det vanligaste. Ledamöterna hade god kännedom om kommunens invånare. Under de fem år från 1914 som jag studerat protokollen är det bara vid ett tillfälle som kommunalnämnden säger nej till en framställan om hjälp. Annars bifaller man samtliga fall. Vid ett annat tillfälle är det en alkoholiserad man ”*som drar utmed vägarna*”, som begär hjälp med nya kläder. Stämmans delegater är alla överens om att han behöver nya kläder. Men om man ger honom nya kläder kommer han bara att sälja dem för att få pengar till brännvin resonerar man.

Han har gjort så förut men han behöver hjälp. Man kommer fram till att göra en framställan om att mannen skall tas in på en statlig arbetsanstalt så att han får mat och kläder och *”slipper dra trasig och hungrig utefter vägarna”*

1 oktober månad 1915 fattar kommunalstämman beslut om att bygga ett nytt ålderdomshem för 40 000 kronor och en ny läkarbostad. Samtidigt har Nynäsbanan ekonomiska problem och kommunen måste ta upp ett lån i Stockholms läns sparbank för lösen av mark som tillhör järnvägen. Inflationen är kraftig under krigsåren. På två år har kommunens budget ökat från 25 000 till 38 000 kronor per år.

Ett år efter det att kommunen första gången betalat ut 1 000 kronor till driften av folkhögskolan gör kommunen en uppföljning och finner att man fått tillbaka 600 kronor i kommunalskatt från anställda vid skolan. Våren och sommaren 1917 befinner sig folkhögskolan i en svår ekonomisk kris. Man omförhandlar aktuella hyreskontrakt för att omgående kunna avveckla skolan om man inte lyckas lösa den ekonomiska krisen. Nu framträder konsul Helge Ax:son Johnson, Berga och lovar skolan bidrag till driften. Skolans styrelse är osäker på när ett eventuellt bidrag kan komma och hur stort det i så fall är. Man begär besked och får det i en skrivelse. Den 25 september 1917 meddelar konsul Ax:son Johnson att han skänker 10 000 kronor för inköp av provinsialläkare bostaden i Västerhaninge för skolans räkning. En byggnadskommitté för folkhögskolan bildas och konsultn ingår i kommittén. Han väljs även i skolans styrelse och kommer att vara verksam där i tio år. Här har den anonyma givaren trätt fram och bekant färg. Berga, där Ax:son Johnson bor, tillhör Västerhaninge kommun. Sedermera kommer konsultn att spela en mycket aktiv roll när länets första lantmannaskola förläggs till Berga i Västerhaninge.

Samverkan och framsynthet avgjorde placeringen

Trädgårdsmästare J. F. Jansson kom att företräda kommunen i många år i frågor som rörde folkhögskolan och när skolan bildades var han verksam i dess styrelse. Han var även ledamot i skolstyrelsen och inspekterade tillsammans med kyrkoherden kommunens skolor. Han såg saker som gjorde honom upprörd och han noterade och reagerade. Det han såg var, att barn

som kom från fattiga hem inte hade skor på fötterna. Han vill göra något åt det, men vet att kommunen har ont om pengar. På något vis måste han få fram pengar till skor åt barnen. Slutligen kommer han på hur han skall göra och han skriver en motion i ärendet. I motionen föreslår han att hundskatten skall höjas från tio kronor årligen till tjugo och av influtna medel skall 300 kronor användas till inköp av skor åt behövande skolbarn.

Han motiverar ytterligare sin motion med att *”om barnen får skor på fötterna kan de arbeta några timmar på eftermiddagen och på så sätt bidra till sina fattiga familjers försörjning.”* Stämman antar motionen, Jansson har även andra smärre uppdrag i kommunen som ledamot i valnämnd, skogsvårdsnämnd, fattiga skolbarns bespisning och taxeringsnämnd. J. F. Jansson var som kommunens representant, inte bara för folkhögskolan, utan för skolväsendet över huvud taget i kommunen, en kunnig och intresserad ledamot som värnade om de svaga och var mån om att kommunens invånare skulle få så god skolunder byggnad som möjligt. Politikerna i Västerhaninge var tiden omkring 1915 inte rädda att fatta stora ekonomiska beslut om man trodde att det gagnade kommunen. Man iklädde sig stora ekonomiska förpliktelser för Nynäsbanan både under järnvägens byggnad och senare för att trygga driften. Under de här åren fattade man också beslut om att bygga ett nytt ålderdomshem och en ny läkarbostad. I frågor som man ville påverka förberedde man sig väl. Det visar planerna på en ny folkhögskola och ett nytt lasarett, där kommunen omgående förhandlade om tomter i händelse av en eventuell lokalisering till Västerhaninge. Johannes Kjellström tog initiativet till en folkhögskola för Stockholms läns södra del men samverkan och framsynthet hos kommunala politiker möjliggjorde att folkhögskolan kunde lokaliseras till Västerhaninge.